

ИЗВЕШТАЈ

о оцени докторске дисертације „СОЦИЈАЛНА КОГНИЦИЈА ОСОБА СА ЕПИЛЕПСИЈОМ”
кандидаткиње Сташе Лалатовић

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ

Сташа (Веселин) Лалатовић, рођена 1995. у Никшићу, држављанин Републике Србије са пребивалиштем у Београду, завршила је основне академске студије на Универзитету у Београду – Филозофском факултету, студијски програм Психологија, у септембру 2018. године, са просечном оценом 8,47, а мастер студије на истом факултету у септембру 2020. године, са просечном оценом 9,57, одбравивши мастер рад „Животни догађаји и оцена породичног функционисања особа са психогеним неепилептичким нападима” са оценом 10. У октобру 2020. године уписала је докторске академске студије на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, студијски програм Дефектологија. Положила је све испите предвиђене планом и програмом докторских академских студија, са просечном оценом 9,67.

У фебруару 2021. године заснива радни однос на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, као сарадник у звању асистента за ужу научну област Неуропсихологија. Тренутно изводи вежбе на обавезним и изборним предметима основних академских студија Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију: Неуропсихологија, Неуропсихологија развојног доба и Неуропсихолошка дијагностика.

Библиографију Сташе Лалатовић чини 18 научних радова, и то: један рад категорије М21, три рада категорије М22, један рад категорије М23, два рада категорије М33, шест радова категорије М34, два рада категорије М51, два рада категорије М63 и један рад категорије М64.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ДИСЕРТАЦИЈИ

Докторска дисертација под насловом „Социјална когниција особа са епилепсијом” обима је 145 страна. Поред основног текста, дисертација садржи насловну страну на српском и енглеском језику, страницу са подацима о ментору и члановима Комисије, сажетак и кључне речи на српском и енглеском језику, садржај, прилоге, биографију кандидаткиње, укључујући и изјаве о ауторству, истоветности штампане и електронске верзије и коришћењу.

Основни текст докторске дисертације обухвата шест целина: Увод, Теоријски део, Истраживачки део, Закључак, Глосар и Литературу. Теоријски део структуриран је кроз 3 поглавља: Социјална когниција (стр. 3–9), Социјална когниција особа са епилепсијом (стр. 10–19) и Завршна разматрања (стр. 19–21). Истраживачки део обухвата следећа поглавља: Предмет, циљеви и хипотезе истраживања (стр. 23–24), Метод истраживања (стр. 25–38), Резултати истраживања (стр. 39–81) и Дискусија (стр. 82–116). У оквиру Дискусије разматрају се и Импликације добијених налаза за дефектолошки третман (стр. 114–115) и Ограничења студије (стр. 115–116). Закључак представља посебно поглавље (стр. 116). Додатно, поглавље Глосар (стр. 117–118) обухвата објашњења основних појмова значајних за разумевање теме рада.

Дисертација садржи укупно 57 табела, од којих су три у саставу Теоријског дела, седам у секцији Метод истраживања, док је највећи број табела у Резултатима истраживања (укупно 41). Једна табела приказана је у оквиру Дискусије, док је пет табела саставни део Прилога истраживања. У дисертацији су приказане две слике и пет графикана.

Литературу чини укупно 418 библиографских јединица, од којих је 408 (97,6%) објављено у међународним часописима, а 10 (2,4%) у домаћим публикацијама. Од укупног броја библиографских јединица ($N = 418$), 61 (14,6%) је објављено у претходних пет година, укључујући текућу (односно у периоду од 2022. до 2026. године), 84 (20,1%) у претходних шест до 10 година (односно у периоду од 2017. до 2021. године) и 272 (65,1%) пре више од 10 година (старије од 2017. године), док за једну библиографску јединицу година издања није доступна (0,2%).

Комисија констатује да је дисертација уредно структурирана, јасно организована и систематично изложена. Структура поглавља, као и обим и ажурност литературе усклађени су са стандардима прописаним за израду докторске дисертације.

ПРЕДМЕТ И ЦИЉЕВИ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Узимајући у обзир евидентиране потешкоће у социјалном функционисању особа са епилепсијом, али и мали број истраживања која се баве односом социјалне когниције и осталих (традиционално схваћених) когнитивних функција, истраживање је осмишљено да провери претпоставку о социјалној когницији као засебном когнитивном домену који може бити селективно погођен неуролошким поремећајем. Епилепсије се могу конципирати као перспективан „модел” за изучавање структуре социјалне когниције, али и за разумевање неуробиолошких механизма који се налазе у позадини ове когнитивне функције. Имајући у виду мањак истраживања која се баве директним поређењем различитих типова епилепсије применом уједначене батерије тестова социјалне когниције, као и постојеће препоруке у том смеру, истраживање настоји да превазиђе ове недостатке и истоветном методологијом приђе социјалној когницији у различитим групама пацијената, а све у циљу разумевања природе ових дефицита, као и омогућавања упоредивости података. Додатно, како савремено редефинисање епилепсије повлачи преиспитивање когнитивног профила пацијената са различитим типовима епилепсије, студија може допринети даљем расветљавању структуре социјалне когниције, али и бољем разумевању саме епилепсије. Последишно, ово би могло представљати важан корак у даљем формулисању и унапређивању третмана епилепсије, укључујући и дефектолошки у циљу ублажавања психосоцијалних последица овог стања, које су некада теже од самих понављаних епилептичних напада.

Оправданост и значај реализованог истраживања огледају се у потреби за свеобухватнијим разумевањем социјалне когниције, као и проширивању знања о социјално-когнитивним дефицитима код пацијената са различитим типовима епилепсије. У ситуацији у којој питања о структури социјалне когниције и интеракцијама њених претпостављених компоненти постају све актуелнија, а бројне дилеме све израженије, укључујући и релативну неконзистентност налаза досадашњих истраживања социјалне когниције код епилепсије, реализовано истраживање, ослањајући се на основне принципе неуропсихологије, пружа могућност подробнијег увида у социјално-когнитивне дефиците особа са епилепсијом. Применом јединственог методолошког приступа, односно коришћењем истоветног сета техника и директним поређењем социјално-когнитивних профила различитих група пацијената, превазилазе се ограничења претходних студија, уз допринос теоријском расуђивању о социјалној когницији, као и потенцијалном осмишљавању нових и унапређењу већ постојећих терапијских интервенција.

Спроведено истраживање обухватило је више циљева.

Први циљ истраживања био је усмерен на проверу специфичности механизма социјалне когниције у односу на остале аспекте когнитивног функционисања. Очекивало се да

ће социјална когниција бити дистинктивно погођена код различитих типова епилепсије. Из угла концептуализације епилепсије као поремећаја неуронских мрежа, очекивала су се извесна преклапања у когнитивном функционисању између различитих типова епилепсије, али су се најизраженији дефицити социјално-когнитивних способности, узимајући у обзир свеукупан когнитивни профил индивидуе, очекивали у групи пацијената са темпоралном епилепсијом.

Други циљ истраживања односио се на компарацију профила функција социјалне когниције код различитих типова епилепсије. У складу са препорукама из литературе, актуелно истраживање обухватило је експлорацију социјално-когнитивног профила различитих група пацијената са епилепсијом, као и њихово међусобно поређење.

Трећи циљ истраживања односио се на проверу модела разликовања когнитивне и афективне социјалне когниције. Како досадашња евиденција углавном пружа снажну подршку успостављању овакве дистинкције, очекивале су се дисоцијације између показатеља дефинисаних као мере једног или другог аспекта социјалне когниције и на нивоу група и на нивоу анализе индивидуалног случаја.

Четврти циљ био је усмерен на проверу одабраних конструктора социјалне когниције. У складу са досадашњим истраживачким приступима и методологијом, очекивала се позитивна повезаност између мера операционализованих да испитују исти конструкт. Ипак, како новије, мада још увек ретке директне провере индикатора којима се ови конструкти операционализују бар неке од њих доводе у питање, овај део истраживања имао је израженије експлоративни карактер.

На основу увида у представљени концептуални оквир, предмет и циљеве истраживања, Комисија констатује да су ови сегменти дисертације јасно, прецизно и логички утемељено формулисани. Дисертација се одликује интегративним приступом у проучавању социјалне когниције особа са епилепсијом, заснованим на примени јединственог методолошког оквира у процени социјално-когнитивног функционисања различитих типова епилепсије, што доприноси како унапређењу теоријског разумевања социјалне когниције, тако и формулисању смерница за практично терапијско деловање. Постављени циљеви логично произлазе из предмета истраживања и у потпуности су усклађени са савременим научним токовима који социјално функционисање сагледавају кроз концепт социјалне когниције.

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИЛО У ИСТРАЖИВАЊУ

Хипотезе, вођене налазима претходних студија, одговарају циљевима истраживања на следећи начин: хипотеза Х1 одговара првом циљу, Х2-Х5 се односе на други циљ, на трећи циљ се односе хипотезе Х6-Х7, док хипотезе Х8-Х10 одговарају четвртом циљу.

Х1. Очекује се да ће пацијенти са темпоралном епилепсијом, међу одабраним групама пацијената, имати најизраженије дефиците социјалне когниције узимајући у обзир целокупан когнитивни профил.

Х2. Очекује се да ће особе са епилепсијом имати слабије постигнуће на свим мерама социјалне когниције од поредбене групе особа без неуролошких и психијатријских сметњи.

Х3. Специфичније, очекују се упоредиви дефицити способности ментализације код пацијената са темпоралном епилепсијом и фронталном епилепсијом, али да ће ови дефицити бити више изражени него код осталих група пацијената.

Х4. Очекује се да ће пацијенти са темпоралном епилепсијом имати слабије постигнуће на задацима препознавања емоција у поређењу са осталим групама пацијената.

Х4а. У вези са тим, претпоставка је да ће особе са епилепсијом показати веће потешкоће са препознавањем негативних емоција него позитивних емоција.

Х5. Код пацијената са дијагнозом фокалне епилепсије може се очекивати нарушена когнитивна компонента емпатије, али не и афективна. Сличан образац дефицита очекује се код пацијената са дијагнозом генерализоване епилепсије.

X6. Очекује се дисоцијација између афективне и когнитивне компоненте теорије ума на узорку особа са епилепсијом.

X7. Очекује се дисоцијација између афективне и когнитивне компоненте емпатије на узорку особа са епилепсијом.

X8. Очекује се повезаност две мере теорије ума, добијене путем теста вербалног и визуелног типа, на целокупном узорку испитаника.

X9. Очекује се повезаност две мере препознавања емоција, добијене путем теста визуелног и аудитивног типа, на целокупном узорку испитаника.

X10. Претпоставка је да ће мере актуелног емпатичног одговора (тест), самооцене и емпатије у понашању (доживљене од стране других) бити међусобно повезане.

Комисија констатује да су хипотезе формулисане прецизно, усклађене са постављеним циљевима и концептуалним оквиром истраживања, те да у потпуности одражавају интегративни приступ који је кандидаткиња применила у изучавању социјалне когниције и социјално-когнитивних профила карактеристичних за различите типове епилепсије.

КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

У оквиру теоријског оквира сумирана су досадашња знања о социјалној когницији, као и о социјално-когнитивним профилима различитих типова епилепсије. Социјална когниција је појмовно дефинисана, размотрена је њена неуробиолошка основа, а њена структура је детаљније анализирана кроз три одабране компоненте – ментализацију, препознавање емоција и емпатију. Такође, приказани су основни налази истраживања о дефицитима социјалне когниције код различитих типова епилепсије, као и практичне последице дефицита социјалне когниције на квалитет живота особа са епилепсијом. Теоријски део адекватно интегрисао досадашња знања о теми, при чему су поглавља конципирана тако да прате јасну логичку и тематску линију, чиме се омогућава успостављање стабилне теоријске основе за емпиријски део дисертације.

Након теоријског оквира следи посебан сегмент у коме су описани Предмет, циљеви и хипотезе истраживања. Процењује се да су предмет, циљеви и хипотезе јасно дефинисани и логички повезани са теоријским оквиром рада. Циљеви су јасно усмерени ка битним, а још увек недовољно осветљеним питањима социјалне когниције код епилепсије, али такође указују на критички приступ кандидаткиње испитиваним конструктима. Хипотезе коректно одражавају доминантне ставове у актуелној литератури и адекватно су операционализоване. На овај начин, иницијални сегменти истраживања представљени су на јасан и аргументован начин, чиме је обезбеђена добра основа за спровођење емпиријског дела рада.

У поглављу Метод истраживања описани су време, место и узорак истраживања, варијабле, коришћени инструменти, процедура истраживања, као и обрада података. Истраживање је реализовано у периоду од јуна 2023. године до јуна 2025. године на Институту за ментално здравље, у оквиру Одсека за епилепсије и клиничку неурофизиологију, на узорку од 91 пацијента са сигурном дијагнозом епилепсије, који су подељени у групу пацијената са темпоралном епилепсијом ($N = 30$), фронталном епилепсијом ($N = 20$), постцентралном епилепсијом ($N = 10$) и генерализованом епилепсијом ($N = 31$). Контролну групу чинило је 55 испитаника из опште популације без историје неуролошких и/или психијатријских поремећаја. Поступак прикупљања података је темељан, обухватан и делом креативан, укључујући и примену/проверу три оригинална инструмента. Детаљније, испитаници су прошли кроз стандардизовану неуропсихолошку процену и сет задатака за процену социјалне когниције. У провери социјалне когниције коришћени су психометријски валидирани инструменти у комбинацији са три поступка оригинално креирана за ову студију. За процену теорије ума примењена су два задатка – Фаух Рас тест и Тест процена карикатура, док је препознавање емоција испитано кроз два модалитета – визуелни (Тест препознавања емоција на основу фацијалних експресија) и аудитивни (Тест препознавања емоција на основу говорне

прозодије). У циљу процене емпатије коришћен је упитник самопроцене (QCAE), као и Тест процене емпатије визуелним путем.

Резултати истраживања изложени су прегледно и логички структурирано, пратећи постављене истраживачке хипотезе. Статистичке технике су пажљиво и промишљено одабране у складу са постављеним истраживачким хипотезама и природом истраживачких питања, при чему је у сваком кораку вођено рачуна о њиховој примерености типу података и нивоу мерења варијабли. Примењене анализе омогућиле су поуздано и валидно тестирање хипотеза, уз јасно разграничење између описних и инференцијалних налаза, као и адекватно тумачење добијених ефеката. Посебно је значајно што су резултати интерпретирани у складу са ограничењима коришћених метода, чиме је избегнуто пренаглашено или некритичко закључивање. Приказ резултата анализе података организован је систематично и прегледно, уз доследно поштовање стандарда научног извештавања, што обухвата јасно навођење релевантних статистичких показатеља, величина ефеката и нивоа значајности, као и употребу табела и графичких прилога који доприносе разумљивости и транспарентности налаза. У целини, начин избора, примене и извештавања статистичких поступака обезбеђује чврсту основу за извођење научно утемељених и интерно конзистентних закључака.

У дискусији је анализирана специфичност социјалне когниције као когнитивног домена, размотрене су разлике у социјално-когнитивном профилу између различитих група пацијената са епилепсијом, детаљније је разрађен модел когнитивне и афективне социјалне когниције, а додатно је елаборисана и повезаност мера усмерених на процену истог конструкта. Кандидат успева да методично и информисано повеже и обради релевантне налазе, подједнако очекиване и одступајуће од хипотеза. Квалитет синтезе је изразит нарочито када се има у виду иницијална сложеност и обим прихваћеног нацрта. Дискусија, у целини, сугерише адекватно познавање литературе, аналитичност, добру способност синтезе, као и способност кандидата да задржи у фокусу практичне импликације ове врсте истраживања за област интервенције и третмана особа са епилепсијом, при чему су јасно изложена и ограничења истраживања. Закључци су у складу са налазима истраживања и сажето интегришу главне резултате.

ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

У складу са постављеним циљевима, резултати истраживања су показали да:

1) више независних сетова примењених анализа говоре у правцу претпоставке о бар делимичној неурокогнитивној издвојености/специфичности механизма социјалне когниције у односу на друге когнитивне домене;

2) иако налази укупно сугеришу диверзитет профила социјалне когниције повезан са типом епилепсије, због одлика самог феномена као и карактера постављених питања најбоље их је тумачити као основ за (будућу) прецизнију проверу, како претпостављеног утицаја епилептиформне мреже на психичко функционисање, тако и саме структуре овог когнитивног домена;

3) дисоцијација/разграничење когнитивне и афективне социјалне когниције потврђује се и у овом истраживању, али се ови конструкти показују недовољно хомогено операционализованим и, када се посматрају изоловано, имају тек парцијалан експланаторни потенцијал у контексту разумевања неурокогнитивне структуре социјалне когниције;

4) директно поређење резултата на различитим инструментима којима се по претпоставци испитује исти конструкт социјалне когниције указује на присуство (и концептуалних) ограничења неких од широко прихваћених мера (пре свега, Faux Pas теста), док са друге стране сугерише значај унапређења стандардне методологије (најпре кроз упоредну проверу визуелне и аудитивне перцепције емоција).

У целини, налази указују на то да су особе са епилепсијом (посебно са жариштем у темпоралном или фронталном режњу) под повишеним ризиком за проблеме из домена

социјалне когниције, те да би укључивање психосоцијалне интервенције у овој области у регуларни третман могло за њих представљати стварну добробит.

На основу представљених резултата, комисија оцењује да су налази емпиријског истраживања јасно, систематично и методолошки коректно изложени, уз доследну везу са постављеним циљевима и из њих проистеклим хипотезама. Примењене статистичке технике омогућиле су поуздано и валидно тестирање хипотеза, при чему су главни налази систематично сумирани непосредно након разматрања сваке појединачне хипотезе. Поред тога, спроведене су и додатне анализе које нису биле обухваћене постављеним хипотезама, али се сматрају значајним за шире разумевање социјалне когниције, као и функционисања особа са епилепсијом у овом домену. Такође, поред описаних процедура квантитативне анализе, прикупљени неуропсихолошки подаци су у појединим случајевима анализирани применом поступка индивидуалне анализе случаја, који се користи у когнитивној неуропсихологији. Управо, интеграција квантитативних метода и квалитативне анализе одабраних случајева доприноси обухватнијем разумевању социјалне когниције особа са епилепсијом. Укупно посматрано, изнете анализе и интерпретације добијених налаза одликују се научном утемељеношћу и методолошком примереношћу.

Допринос ове дисертације научној области специјалне едукације и рехабилитације примарно се огледа у потпунијем разумевању сложене природе социјалне когниције и настојању да се на систематичан начин прикажу ментални процеси и њихови неуронски корелати који чине основу социјално-когнитивног функционисања. Поред тога, коришћење истоветног методолошког приступа у проучавању социјалне когниције код различитих група пацијената са епилепсијом доприноси разумевању природе уочених дефицита карактеристичних за поједине групе и омогућава упоредивост добијених података између група. Такође, истраживање уводи оригиналне поступке за процену социјалне когниције који превазилазе одређена ограничења постојећих инструмената, приближавајући се комплексности реалних социјалних ситуација. Коначно, резултати актуелног истраживања могу се искористити у сврхе формулисања и унапређивања третмана епилепсије, а све у циљу збрињавања пацијената, односно ублажавања психосоцијалних последица овог стања. У целини, добијени налази имају значајне теоријске, клиничке и превентивне импликације, доприносећи свеобухватнијем разумевању социјалне когниције (код особа са епилепсијом), као и унапређењу практичних процедура.

ОБЈАВЉЕНИ И САОПШТЕНИ РЕЗУЛТАТИ КОЈИ ЧИНЕ ДЕО ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. Lalatović, S., Krstić, N., & Milovanović, M. (2025). Procena teorije uma vizuelnim putem: konstrukcija instrumenta i analiza osnovnih psihometrijskih karakteristika. U S. Kaljača, M. Šešum i N. Ječmenica (Ur.), *Zbornik radova nacionalnog naučnog skupa Savremene metode procene i tretmana u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji i primena asistivne tehnologije* (str. 59–68). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
2. Lalatović, S., Krstić, N., & Milovanović M. (2023). Procena prepoznavanja emocija u prozodijskim karakteristikama govora. U S. Kaljača, Lj. Isaković, S. Čopić, M. Jelić i B. Drljan (Ur.), *Zbornik radova XII međunarodnog naučnog skupa Specijalna edukacija i rehabilitacija danas* (str. 377–384). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
3. Lalatović, S., Teovanović, P., & Krstić, N. (2023, September 27-29). *Photo-based task for measuring affective empathy: development and psychometric properties* [Abstract]. 8th FESN Scientific Meeting and 2nd HNPS Conference, Thessaloniki, Greece.
4. Lalatović, S., Krstić, N., Milovanović, M., Čvorović, Đ., & Parojčić, A. (2026). Emotion Recognition in Patients with Temporal and Frontal Lobe Epilepsy and Its Relationship with Perceived Social Functioning. *Applied Neuropsychology: Adult*, 1–11. <https://doi.org/10.1080/23279095.2026.2624602>

ЗАКЉУЧАК СА ОБРАЗЛОЖЕЊЕМ НАУЧНОГ ДОПРИНОСА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Комисија је, након детаљне анализе докторске дисертације, увида у теоријски оквир, методолошку утемељеност, спроведено истраживање и презентоване резултате, констатовала да су сви постављени задаци у потпуности реализовани и да су полазне хипотезе на адекватан начин тестиране. Укупна концепција рада на смислен и особен начин адресира неконзистентност налаза досадашњих истраживања социјалне когниције код епилепсије. Приступ прикупљању података је промишљен, систематичан и исцрпан. Примењени метод балансира емпиријски утемељене и иновативне инструменте процене, док је анализа резултата систематична и методолошки доследна, обимом превазилазећи основне захтеве постављених хипотеза. О оригиналности докторске дисертације додатно говори резултат примене специјализованог софтвера (iThenticate) који утврђује минимално подударње текста у обиму од тек 3%. Ограничења добијених резултата и њихове интерпретације углавном произилазе из објективних чинилаца карактеристичних за клиничка истраживања (нарочито у епилептологији), као што су специфичности узорка и општа ограничења дијагностичких процедура.

Комисија оцењује да дисертација представља оригиналан и значајан научни допринос области специјалне едукације и рехабилитације, посебно у домену проучавања неурокогнитивне структуре социјалне когниције. Научни допринос додатно се огледа у упоређивању различитих група пацијената са епилепсијом применом истоветног сета тестова, што омогућава потпуније разумевање социјално-когнитивних дефицита карактеристичних за поједине групе, као и у развоју оригиналних поступака за процену социјалне когниције. Поред теоријског значаја, резултати овог истраживања могу имати и практичну примену, будући да могу допринети унапређивању третмана епилепсије, са циљем ублажавања њених психосоцијалних последица.

На основу целокупне анализе, Комисија закључује да је докторска дисертација „Социјална когниција особа са епилепсијом” урађена према одобреној пријави, да представља оригинално и самостално дело кандидаткиње Сташе Лалатовић и да су се стекли услови за јавну одбрану докторске дисертације.

У Београду, 20.04.2026. године

Комисија

др Бранислава Поповић-Титић, редовни професор, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, председник

др Предраг Теовановић, редовни професор, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

др Лука Мијатовић, ванредни професор, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

др Војислава Бугарски Игњатовић, редовни професор, Универзитет у Новом Саду – Медицински факултет